

3

XX. mendeko euskal ideia soziolinguistikoen genealogiarako

HAUSNARTU Euskal Soziolinguistika Sarien V. edizioko
HIRUGARREN SARIA (2012)

Antton Ugarte Muñoz

Azkue Biblioteka. Euskaltzaindia
augarte@euskaltzaindia.net

Sarrera-data: 2012-11-15 / Onartze-data: 2012-12-17

Laburpena. Lan honetan euskaltzaleek joan den mendean erabili zituzten ideia soziolinguistikoen matakari jarraitzen saiatuko gara. Hari nagusi gisa Federiko Krutwigen ekarpena aztertuko dugu. Mende hasierako eta bukaerako euskalgintzaren zubigile izatea egokitu baitzitzaion. Soziolinguistika, Bigarren Mundu Gerra ondoren AEBn sortutako jakintza adarra da, baina European errotuta ditu zuztar asko. Euskaltzaindiaren inguruan bildu ziren intelektualek, adibidez, Frantziara eta Austria-Alemaniarara jo zuten argi bila. Ideia horiek hurrengo belaunaldiak jaso zituen, tartean baita Krutwigek ere. • *Hitz-gakoak:* hizkuntzalaritza, hizkuntza ukipena, estandarizazio-prozesua.

Abstract. This work aims to follow the complex thread of sociolinguistic ideas and concepts employed by Basquophiles during the last century. The writings of Federiko Krutwig form the backbone of the work, since he has often been cited as being the bridge linking the beginning and the end of the century, within the field of Basque cultural activity. Sociolinguistics is a field of knowledge that arose in the USA following the Second World War, although it also has many roots in Europe. The intellectuals who gathered around the Basque Language Academy, for example, looked to France and Austria-Germany for inspiration. These ideas were picked up by the next generation, including Krutwig. • *Key words:* linguistics, language contact, standardisation process.

1. SARRERA

Krutwigek 1949an, euskaltzain gisa Bizkaiko Probintzia Diputazioan egin zuen hitzaldian, hainbat europar hizkuntzalari-filologo aipatu zituen: Aubrey F. G. Bell, Charles Bally, Elise Richter, Albert Dauzat... (1986, 15-22). Nola iritsi zitzaizkiokeen gazte hari frankismo betean? Resurreccion Maria Azkuek 1914an Richterren eta Dauzaten lanen berri jakin zuen Hugo Schuchardt austriar zaharraren bidez, zeinari esker bizkaitar apaizak hizkuntzalari gisa asko aurreratu baitzuen. Bally, *Hizkuntzalaritza orokorreko ikastaroaren* paratzaile gisa baino ez balitz ere, ezagutzen zuen Azkuek 1920rako (Kintana Goiriena, 2008, 267-269). Esango nuke euskaltzainburuak lagundu ziola Krutwigi. Horrek aitortzen baitzuen gutxik izan zutela Azkuek bezain beste eragin berarengan (1991, 79).

2. FRANTZIAKO HIZKUNTZALARITZA SOZIOLOGIKOA

Azkuek Schuchardti esker, Antoine Meilleten berri ere izan zuen (Kintana Goiriena, 2008, 268). Hura da Saussureren estrukturalismo abstraktuari Emile Durkheimen ikuspegi soziologikoa berariaz atxikitzen saiatu zen frantses hizkuntzalaritza eskolaren burua, eta mendearen bigarren erdiko estatubatuar soziolinguistikaren aitzindaria hein handian (Aracil, 1982, 67-68, 117) (Ninyoles, 1989, 28-29) (Zuazo Zelaieta, 1988, 11-15) (Etxebarria Arostegui, 2000, 11, 24-25) (Gorrotxategi, 2001, 11) (McCull Millar, 2006). Collège de France-ko nahiz École Pratique des Hautes Études-eko irakasleak ospea hizkuntzalaritza konparatzaileari zor badio ere, argi mintzatu zen hizkuntzen alderdi soziologikoz, eta haren ikasleek ildo hori ere landuko dute, bereziki Marcel Cohenek (Calvet, 2003, 17-24) (Erize Etxegarai, 1997, 27) (Etxebarria Arostegui, 2000, 25-28) (Michelena, 2011c, 32). Dauzatek, adibidez, hizkuntzalaritza orokor eta historikoan jardun arren, orobat jasoko du ardura soziolinguistikoa: *“la lingüística social –como lo ha presentado Meillet– será la obra de mañana”* (1946, 160). Begien aurrean zabaltzen zitzaien ikerketa eremu berriaz harritzen zen 1910eko liburuan. *La vie du langage*ko ohar soziopolitikoek nahitaez eragin zuten Krutwigengan. Dauzaten hizkuntz gatazkaren ikuspegia garaiko gizarte darwinismoan oinarritzen da argi eta garbi (Klippi, 2010, 165-168). Irizpide hori, adibidez, frantses eskola beretik edan zuen Seber Altuberengan aurkitzen dugu gerraosteko erbestean: *“Y es que en la lucha por la vida de los idiomas, como en la de los demás seres, cada uno tiende a reinar solo en su dominio vital y a expulsar de él a los demás concurrentes”* (1949, 183). Krutwigen diskurtsoan oihartzuna

**Campionek
Gramatica
bascongadan
(1884) argi
adierazi zuen
hizkuntz
ukipenak
eragiten zuen
gatazka.**

1952an Luis Villasanteko frantziskotarrak, Krutwigengandiko erabateko eraginpean, sarrera hitzaldia egingo du Bizkaiko Probintzia Diputazioan, lapurtera klasikoaren aldeko programa sendo eta jantziarena aurkeztuta (Sudupe, 2011, 38-53). Hitzaldian bat egingo dute, alde batetik, Gerra Zibil aurreko euskalgintzak nahiz euskal literaturaren historiak, eta beste aldetik, frantses hizkuntzalaritza soziologikoak.

izanen dute Dauzaten beste argudio batzuk: nazioarteko terminologiaz, literatur hizkuntzaren arauaz, hizkuntz aldaketaz, hizkuntz gatazkaz... (1946, 159-160, 198; 1917, 23, 29, 42-43, 48, 59, 63-64).

Halaxe gertatzen zen Julio Urkixorekin ere, Meilleti dagokionez, erabateko ikuspegi soziolinguistikotik (1919b, 166-167, 170-171). Haren iturria Schuchardt izan zen halaber. Austriarrak 1907an Dauzat-Meillet irakurtzera bultzatu zuen Urkixo, zeina Azkue bezala hizkuntzalaritzan autodidakta baitzen, eta bertatik bertara ezagutu zuen Meillet 1912tik aurrera (Hurch eta Kerejeta, 1997, 38, 41, 50, 52-53, 156, 211-212, 215-217, 225, 260, 308). Urkixok, Pariseko RIEV aldizkarian, Dauzat izan zuen oinarri euskararen atzerakadaz galdetzeko (1910, 137-138). Meilletek artikulua argitaratuko du hizkuntz atlasaz RIEVen eta, hil baino urtebete lehenago, Dauzatek erbesteko Eusko Ikaskuntzaren 1954ko biltzarrari Euskal Herriko hizkuntz atlasa abiatzea eskatu zion (Meillet, 1929) (Larronde, 2003, 32). Ohartzeko da Altubek, Euskaltzaindian eman zuen sarrera hitzalditik hasita, erabili zituen iturri nagusiak berberak zirela: Bally, Dauzat, Joseph Vendryes, Meillet... (1920-1921; 1923; 1933; 1936; 1949) (Odriozola, 1992a, 13-15) (Velez de Mendizabal, 2000, 13). Altube kexu zen espainiar hizkuntzalaritzaren maila apalaz eta horrek euskalgintzan zeukan ondorio negatiboaz (1949, 195-197). Izan ere, XIX-XX. mende arteko frantses hizkuntzalaritza “dinamiko”aren ildoan bete-betean sartzen da haren lana, izenburuetako metafora bitalistik hasita. “Euskeriaren bizitzia”ren edo “La vida del euskera”ren aurrekari zuzenak dira Dauzaten *La vie du langage* (1910) edo Ballyren *Le langage et la vie* (1916) (Klippi, 2010, 11-18).

Hala ere, Altuberaren Bigarren Errepublikako lan klasikoak hizkuntzalaritzan jarriko du arreta, eta bertan ez dugu ohar soziopolitiko zabalik aurkituko, Euzkeltzale Bazkunako jeltzale ortodoxoek leporatu ziotenez (Iztueta Armendariz, 2003, 905-908).

Georges Lacombe ere, bere egina zuen frantses eskolako irizpide soziolinguistikoa. Meillet-Cohenek argitaratutako *Les langues du monde* (1924) liburuan berak idatziko du “La langue basque” atala. Société de linguistique de Paris-en kide zituen Meillet edo Vendryes zalantza barik gorapatzen zituen (Jordá, 1997, 137). Hala ere, euskarari eskainitako atalean, 1880 ondoko literaturaren susperraldiaren eta politika abertzalearen arteko lotura nabarmendu zuen Lacombe (Meillet eta Cohen, 1924, 321). Arturo Campion zaharrak ere Meilleten berri eman zuen Bigarren Errepublikan argitaratutako azken *Euskarianan* (Michelena, 2011b, 206-207). Dena dela, Campionek zegoeneko *Gramatica bascongadan* (1884) argi adierazi zuen hizkuntz ukipenak eragiten zuen gatazka (Falcón, 1998, 11). Soziolinguistika berriaren aitzindarietako izan arren, Cohenek

irakaslearen irizpidea jarraituko du, estatu hizkuntzaren gailentasunari dagokionez, frankofoniaz den bezainbatean bederen. Hizkuntza gutxituekiko ikuspegi bera zuten eskolako kide guztiek eta, ondorioz, haien lanak erabiltzen zituzten euskaltzaleek, orekatu egin behar zituzten frantses hizkuntzalarion ideiak euskara gutxituaren alde. Meilleten *Les langues dans l'Europe nouvelle* (1918), adibidez, Wilson estatubatuar lehendakariak sustatutako minoritarismoaren aurkako saioa da hein handian. 1928ko bigarren argitaraldian, esate baterako, okzitania ez da agertu ere egingo Lucien Tesnieren erantsitako mapan (Erize Etxegarai, 1997, 89-91, 567) (Suso López eta Fernández Fraile, 2008) (Rafanell, 2011, 219-220).

Agian ez da aski nabarmendu Frantziako hizkuntzalaritza eskola soziologikoaren jarraitasuna euskal Akademiaren baitan XX. mendeko erdialdera arte bederen. Euskal Herriak unibertsitate publikorik ez zenez, Eusko Ikaskuntzak eta Euskaltzaindiak bete zuten partez eginkizun hori (Urquijo, 1919a, 427) (Estornés Zubizarreta, 1983, 216-234). 1952an Luis Villasante frantziskotarrak, Krutwigengandiko erabateko eraginpean, sarrera hitzaldia egingo du Bizkaiko Probintzia Diputazioan, lapurtera klasikoaren aldeko programa sendo eta jantzia aurkeztuta (Sudupe, 2011, 38-53). Hitzaldian bat egingo dute, alde batetik, Gerra Zibil aurreko euskalgintzak nahiz euskal literaturaren historiak, eta beste aldetik, frantses hizkuntzalaritza soziologikoak (Zuazo Zelaieta, 1988, 14-15) (Odrizola, 1992a, 24). Dauzat hizpide hartuta, euskara estandarren behar gorria, hil ala biziko arazotzat joko du, hizkuntzen arteko norgehiagoka betean (1952, 96) Bestalde, Rene Lafon Bordeleko katedradunak gerraondoan Euskaltzaindiari ematen zion itzala onartu arren, Krutwigek deitoratu egiten zuen haren axolagabetasuna arazo soziolinguistikoekiko (1986, 10-11). Villasanteri idatzi zionez, ordea, Lafon literatur euskara ezartzearen aldeko zen (1952, 294). Horrek 1950ean sarrera hitzaldia egina zuen Baionako Euskal Museoan. Hizkuntzaren soziologiari lotu zitzaionean, Vendryesen *Le langage* (1921) izan zuen gidari bakarra: “*Nai degu euskerak ez dezan bizi txar eta beartsua ereman, bañan bizi luze eta ospetsua. Beraz ez dezagula aztu izkuntzak, bizi diran gai guziak bezela, jaiotzen, aldatzen eta iltzen dirala, eta gertatzen zazkioten guziak egiten dirala tinko dauden lege batzuen arauz. Lege oek ezalduak dira Vendryes jaunaren liburu eder batean*” (1979, 3) (Ortiz de Pinedo, 2011, 39).

Krutwigek bi urte atzerrian zeramatzanean, Villasantek frantziskotar komentuetan euskara irakasteko programa aurkeztuko du, Imanol Berriatua eta Karmelo Iturria irakasleekin batean. Haien ikasle dira *Yakin* aldizkaria berehala sortu (1956) eta garatuko dutenak. Hizkuntzalaritzaren alorrean, Vendryesen *Le langage* (1921), Dauzaten *La philosophie*

**1968an
Euskaltzaindiak
literatur euskara
arautzeari ekingo
zion, Mitxelena
buru zuen
batzordearen
bidez. Manuel
Lekuona
euskaltzainburua
ez dago
hartutako
bidearekin ados,
eta Villasantek
ordeztuko du
postuan. Urte
horretan
argitaratuko du
euskaltzainburu
berriak *Hacia
una lengua
literaria común*
(1970),
Mitxelenaren
txostena
jendarteratzeko
asmoarekin.
Krutwigen
lapurtera
klasikoarekin
egindako
saioaren oso
antzekoa da,
Mitxelenaren
euskara
batuarekin egiten
duena.**

**Terracinik
hizkuntzak nola
hiltzen diren
azaltzean,
frantses
eskolaren
bidetik,
zibilizazio edo
kultur gatazka
gisa planteatzen
du prozesua.
Hizkuntzaren
kultur
gutxiagotasun
horri itzuri
egiteko,
zibilizazio
mailaren
erlatibotasuna
eta, batez ere,
gizarte kohesioa
nabarmentzen
ditu, euskararen
irautea adibide
hartuta.**

du langage (1917) eta Marouzearen *La linguistique* (1921) lehenetsiko dituzte, hurrenez hurren. Zerrenda Ramon Menendez Pidalen *La lengua de Cristobal Colón* (1942) eta Eusko Ikaskuntzaren *Curso de lingüística* (1921) osatzen dute (1954, 147) (García Isasti, 2004, 372-392). 1968an Euskaltzaindiak literatur euskara arautzeari ekingo zion, Mitxelena buru zuen batzordearen bidez. Manuel Lekuona euskaltzainburua ez dago hartutako bidearekin ados, eta Villasantek ordeztuko du postuan. Urte horretan argitaratuko du euskaltzainburu berriak *Hacia una lengua literaria común* (1970), Mitxelenaren txostena jendarteratzeko asmoarekin. Krutwigen lapurtera klasikoarekin egindako saioaren oso antzekoa da, Mitxelenaren euskara batuarekin egiten duena (Torrealdai eta Murua Uria, 2009, 70-74, 123-125). Literatur hizkuntza sortzeko oinarri teorikoaz den bezain batean, Vendryes izango du argudio, baita Saussureren *Ikastaroa* ere. Meilleten *Aperçu d'une histoire de la langue grecque* (1913) liburuaren oihartzuna ere igartzen da. Lan hori nabarmena da literatur hizkuntzari ematen dion garrantziagatik eta, horri estuki lotuta, hizkuntzen historia soziopolitikoaren aurreneko saioetakoa delako (Morpurgo-Davies, 1988, 235-252) (Zuazo Zelaieta, 1988, 15) (Villasante, 1970, 11-12, 14-31). Artean Vendryesek zeukan prestigioaren erakusgarri, Euskaltzaindiaren asmoaren arerio jantzienek, hala nola Justo Maria Mokoroa apaizak, batez ere hura baliatuko dute aurkako idazlanetan. Kodifikazioaren arazoaz beste, Mokoroak hizkuntz gatazka aipatzen du berariaz eta Vendryesekin batera beste bi egile jotzen ditu arlo horretan nagusitzat: Saussure eta Benvenuto Terracini (1971, 21-25, 32, 42-43, 56, 66-67). Terracinik hizkuntzak nola hiltzen diren azaltzean, frantses eskolaren bidetik, zibilizazio edo kultur gatazka gisa planteatzen du prozesua. Hizkuntzaren kultur gutxiagotasun horri itzuri egiteko, zibilizazio mailaren erlatibotasuna eta, batez ere, gizarte kohesioa nabarmentzen ditu, euskararen irautea adibide hartuta (Terracini, 1951, 20) (cf. Sánchez Carrión, 1974, 49, 53). Mitxelenak gogor erantzun zion Mokoroari, bide batez frantses hizkuntzalaritza eskola soziologikoa zaharkituztat jotzen zuela, Durkheim barne (2011c, 32-33). Euskara batuaren aldeko *Anaitasuna* ezkertiar aldizkariak orobat kargu hartu zion, besteak beste, Vendryes txaubinistarengan oinarritu zelako (Anaitasuna, 1972, 4). Joseba Intxausti frantziskotarra, 1970ean Universitat de Barcelona-tik itzultzearen. *Aranzazu* aldizkarian elkarrizketa luzea egin zion Antoni M. Badia irakasle demokristauari, *La llengua dels barcelonins* (1969) inkesta urratzailea argitaratu berritan. Katalan bidea eredugarritzat jotzen zen, bereziki euskara batuaren inguruko istiluak konpontzeko. Mitxelenari zirikatzeko zitzaion “euskal Pompeu Fabra”ren eginkizuna bete zezan.

Intxaustik zuzentzen zuen Jakin taldeak Gure ikastola (1972) liburua argitaratu zuenean, atal soziolinguistikoez katalan egileak arduratu ziren, Joshua A. Fishmanen, Uriel Weinreichen nahiz Rafael L. Ninyolesen berri Euskal Herrian eman zutela (Intxausti, 1970) (Villasante, 1970, 21) (Aduriz et al., 1972) (Badia i Margarit, 2006, 34-37) (Zalbide, 2003b; 2011, 53-55) (Murua Uria, 2010, 69-78).

3. AURREKO ESKOLA SOZIOLINGUISTIKOAREKIKO ETENA

1951ean Frantziak promulgatu zuen “Deixonne” legearen inguruan geratutakoak, hizkuntza gutxituen inguruko ezinegona agertzen du. Legeak hizkuntza periferikoei estatu hezkuntzan tokia emango zien lehen aldiz (Peillen, 1998, 53). 1950ean egitasmoa aurkeztu zutenean, Dauzatek, 2MG hizpide, aurka egin zuen gogor agerkarietan, Laugarren Errepublikaren batasuna arriskuan zegoelakoan: “*Et l’on s’est rappelé les efforts des Allemands pendant l’occupation pour favoriser les dialectes dans un but de séparatisme (...) Les mêmes (ou d’autres) veulent-ils reprendre leur oeuvre de dissociation sous un paravent de faux régionalisme ? Le projet Deixonne amendé par le conseil de la République, apparaissait bénin: il était dangereux à cause de ceux qui voulaient s’en servir comme d’une machine de guerre contre l’unité nationale*” (apud Blanc, 2010, 6). Jon Mirande filonazi probokatzaileak ez zuen aukera galdu. Gutuna idatzi zion, adieraztearren euskaldunek Frantzia gorroto zutela, eta Alemaniak hura ez garaitzeaz damu zirela (Eguzkitza, 1977, 28).

Artean ETako kide erbesteratua, Txillardegia euskaltzain urgazleak Belgikako *Branka* aldizkari sozialistan 1966-67an argitaratu zituen artikuluetan hasiko da, ezker abertzale independentistaren bidetik, frantses hizkuntzalaritza eskolaren kritika soziolinguistikoa, Andre Martineten gisako kide berritzaileena barne (2004, 68-128) (Odriozola, 2000). Txillardegik 1967-70eko *Brankan* Euskal Herriko arazo politiko nahiz linguistikoa askatzeko interesgarriak ziratekeen hiru egoera aztertu zituen: Finlandia, Txekoslovakia eta Israel. Gehien sakondu zuena Finlandiakoa izan zen, eta arakatutako egileen artean E. N. Setala hizkuntzalaria nabarmentzen da. Hain zuzen, Finlandia independenteko lehen Hezkuntza ministroaren *La lutte des langues en Finlande* (1920), Meilleten hitzaurreaz gain, hizkuntz gatazka politikosoziala berariaz darabil argudio gisa (2004, 129-165). Ondoren, Mitxelena jeltzaleak ere adierazi zuen frantses eskolaren kritika hori, ñabardurekin, Madrilgo Fundación Juan Marchen 1973ko buletinean (2011a, 135). Mitxelenak erabilitako iturriei dago-

Txillardegia euskaltzain urgazleak Belgikako Branka aldizkari sozialistan 1966-67an argitaratu zituen artikuluetan hasiko da, ezker abertzale independentistaren bidetik, frantses hizkuntzalaritza eskolaren kritika soziolinguistikoa, Andre Martineten gisako kide berritzaileena barne.

Ondoren, Mitxelena jeltzaleak ere adierazi zuen frantses eskolaren kritika hori, ñabardurekin.

Mitxelenaren eraginez, Ana M. Etxaideren doktore tesia, soziolinguistika berriaren (Weinreich, Einar Haugen, Joshua A. Fishman, Badia...) aurreneko tokiko aplikatzearen saio bezala dateke.

Irizarrek argitaratuko du Euskal Herri osoa hartzen zuen azterketa demolinguistikoa. Horren arabera, 1970ean 533.500 euskal hiztun zeuden, 700.000 inguru Euskal Herritik at bizi zirenak kontuan hartuz gero.

kienez, nabarmentzekoa da 1955rako ezaguna zuela AEBko eskola soziolinguistikoaren abiaburutzat jotzen den Uriel Weinreichen 1953ko *Languages in contact* (Erize, 1997, 103-110) (Etxebarria Arostegui, 2000, 24) (Zalbide, 2003b). Weinreichen irakasle Martinetekiko harremanari esker, Mitxelenak 1969-70 ikasturtean Université Paris V-en eskolak eman zituen, besteak beste, soziolinguistikaz (Peiró Martín eta Pasamar Alzuria, 2002, 418-420) (Odriozola, 1992-1993, 396). Mitxelenaren eraginez, Ana M. Etxaideren doktore tesia, soziolinguistika berriaren (Weinreich, Einar Haugen, Fishman, Badia...) aurreneko tokiko aplikatzearen saioa dateke (1968, 13-32) (cf. Michelena, 2011a, 91, 102). Nafarroako Foru Diputazioa zirrikitu bila zebilen hizkuntza akituaren alde zerbait egiteko 1960ko hamarkadan. Adibidez, Iruñeko historiaurre biltzarraren itzala baliatu zen, espainiar agintariei eskatzeko euskara herri euskaldunetako eskoletan sar zedin. Tartean zebiltzan Mitxelena edo Antonio Tovar. Arkeologia txostenekiko arras bitxi, Esteribarko hizkuntza ukipenaren eta euskararen atzerakadaren berri eman zuen Etxaidek (Maluquer de Motes, 1966, VII-XVI) (Echaide, 1966, 257-259).

Euskal hizkuntz atlasa abiatzeko saioetako bat Madrilgo Consejo Superior de Investigaciones Científicas-en egin zen 1951an. Pedro Irizar euskaltzain urgazleak hartu zuen bere gain lanak prestatzeko ardura, eta Euskal Herriaren Adiskideen Elkartearen buletinean argitaratu zituen. Egitasmoa, Iberiar penintsulako hizkuntz atlasean txertatzekoa zen, eta Espainiako nahiz Euskal Herriko hizkuntzalari ugari zegoen atzean: Tovar, Manuel Agud, Manuel Alvar, Rafael Balbin, Juan Gorostiaga, Mitxelena... Dauzatek ere horren berri zeukan. Azkenean, Irizarrek argitaratuko du Euskal Herri osoa hartzen zuen azterketa demolinguistikoa. Horren arabera, 1970ean 533.500 euskal hiztun zeuden, 700.000 inguru Euskal Herritik at bizi zirenak kontuan hartuz gero (Yrizar, 1981) (Etxebarria, 1986).

Mitxelenak Siadeco gipuzkoar ikerketa taldearekin 1972an izandako elkarrizketa orobat dago *Euskararen liburu zuria* (1978) eta *Hizkuntz borroka Euskal Herrian* (1979) tokiko soziolinguistikan liburu aitzindarien abiaburuan. Siadeco-ren lana hasiera batean Fundación Juan March-ek finantzatu behar zuen, baina une horretan Cruz Martínez Esteruelasek erakundearen kudeaketa utzi zuen, Carrero Blancoren gobernu frankistan ministro izateko. Hurrengo gerenteak, Alfredo Lafitak, ez zuen egitasmoa jarraitu. Fundazioak gerente aldaketaren berri eman zuen buletinaren zenbaki berean, hain zuzen, Mitxelenak argitaratu zuen “Las lenguas y la política” artikulua. Vendryesen edo Alvarren hizkuntza gutxituekiko jarrera kritikatzear gain, Nafarroako Foru Diputazioak argitaratutako Jose Maria Sanchez Carrionen *El estado actual del vascuence*

en la provincia de Navarra (1970) (1972) berritzailea goraiatzatzen zuen. Etxaideren lana nolabait osatzen zuen Txepetxek, hizkuntza atlasetik jauzi eginez azterketa soziolinguistikora. Mitxelenak, Universidad de Granada-ko ikasle gaztearen ondoan, Tovarren *Lo que sabemos de la lucha de lenguas en la península ibérica* (1968) aipatzea, ez dirudi funtsik gabea, horrek Francoren diktaduran izandako ardura politiko nahiz akademiakoak kontuan hartuz gero. Azkenean, 1974tik aurrera, Lankide Aurrezkiak, gaiarekiko susmoak gorabehera, bere gain hartuko zuen Siadecoren egitasmoa finantzatzea. Villasante buru zuen Euskaltzaindiak, bitartekari eta aholkulari eginkizuna bete zuen. Martinez Esteruelasek, aldiz, Hezkuntza ministro gisa, hizkuntz periferikoak eskolaurreko nahiz oinarrizko hezkuntzan eransteko dekretua sustatuko zuen 1975ean (Michelena 2011a, 129-144) (Fundación Juan March, 1973, 274-281) (Villasante, 1972; 1975, 466-467) (Goenaga, 1975) (Muxika, 1975) (Siadeco, 1977, 33-34) (Sarasua, 1997, 12-13) (Odrizola eta Esnaola, 2000) (Intxausti, 2007, 250-251, 266) (Zalbide, 2010, 31-39, 53; 2011, 75-77, 142).

Francoren diktaduraren amaierako giro soziopolitiko bizian, Bilboko *Anaitasuna* eta Baionako *Zabal-Hitz* ezkertiar aldizkari abertzaleetan eztabaida sortuko da, besteak beste, soziolinguistikaz (Iztueta Armendariz, 2001, 151-180). Hizkuntz gatazka, elebitasuna, eta “diglosia” kontzeptua... Fishmanek eta Rafael L. Ninyoles valentziarrak emandako adiera ezberdinetatik. Komunismotik gertu daude erreferentziak: Luis Haranburu Altuna, Louis Jean Calvet, Francesc Vallverdu... Txepetxek ere orduan egin zuen gogoeta akademikoa, Mitxelenak gidatutako Julio Urkixo Filologia Mintegiaren urtekarian, orain arte aipatutako egile asko aztertuz. Komunismoak hizkuntzalaritzan zuen eraginaren erakusgarri, hizkuntz atlasaz artikulu bat Stalin-Maoren aipu banaz amaitu zuen Txepetxek (Aratz, 1973) (Juaristi, 1973a; 1973b; 1974; 1975) (Leskundarra, 1974) (Altzürükü, 1974) (Sánchez Carrión, 1974a; 1974b) (Goia, 1975) (B. O., 1975) (Zalbide, 2003b; 2010, 31-37; 2011, 33-92).ⁱ Jon Juaristi, Deustuko Unibertsitateko ikasle nahiz ETAko kidea, *Euskararen ideologiak* (1976) idazten ari zen. Andolin Eguzkitza ikaskide ohiak egindako kritika zorrotzaren ondoren, Ferruccio Rossi-Landiren “semiotika marxista” ren ildoko hutsegitetzat jo zuen liburua gero. Hala ere, Frantziako hizkuntzalaritza soziologikotik bide egiten zuen orobat Valentziako nahiz AEBko soziolinguistikara, Karmele Rotaetxe irakaslearen laguntzaz. 1978an, Eguzkitzak egindako iruzkina Donostiako *Zehatzen* argitaratu zen. Krutwig atzerritik itzuli berriari elkarrizketa egingo diote aldizkarian halaber. Euskaltzaindia-Euskerazaintza gatazkaren karira, diglosia hizpide izango du, funtsean estandarra /euskalkiak dikotomiarekin ber-

**Mitxelenak
Nafarroako Foru
Diputazioak
argitaratutako
Jose Maria
Sanchez
Carrionen El
estado actual del
vascuence en la
provincia de
Navarra (1970)
(1972)
berritzailea
goraiatzatzen zuen.
Etxaideren lana
nolabait osatzen
zuen Txepetxek,
hizkuntza
atlasetik jauzi
eginez azterketa
soziolinguistikora.**

**Intxausti
historialariak
Frantziako
hizkuntzalaritza
soziologikoari
aitortuko dio
hizkuntzen
historia
sozialaren lehen
saioen
garrantzia.**

dintzen duela (Larrea, 1983) (Juaristi, 1976, 7-19; 2006, 261-265) (Eguzkitza, 1978) (Zehatz, 1978, 117-119) (Bilbao, 1981, 28-29). Euskara batuaren egitasmoa aurkeztu eta hogeitaz urtera, Villasantek, euskaltzainburu izateari uztear zegoenean, Vendryesi eutsiko dio, atzerrikoen artean, euskara idatzia izatearen auzia partez askatzen saiatzeko (1988, 101-104, 143-144) (cf. Odriozola, 1993, 75-88). Krutwigek, lapurtera klasikoaren alde egonagatik, iturri berbera erabiliko du artean (1991, 11-12). Eta oraindik orain, Intxausti historialariak Frantziako hizkuntzalaritza soziologikoari aitortuko dio hizkuntzen historia sozialaren lehen saioen garrantzia (2007, 243, 259-260).

4. EUSKARA KULTUR HIZKUNTZ

Orixerentzat Krutwigen gerraosteko hizkuntz irizpidea “*significa la implantación de una extrema izquierda lingüística contra la extrema derecha y contra el centro que también existe entre nosotros*” (apud Iztueta, 1991, 881) (Krutwig Sagredo, 1986, 11). Muturreko eskuina Sabino Aranaren ildo ortodoxoa zen: Euzkeltzale Bazkuna, Imanol Arriandiaga... Eta erdibidea, Orixe berak ordezkatzeko zuena, Guatemalako *Euzko-Gogoaren* ingurukoa, noski (Iztueta, 1991, 887). Luis Eleizalde jeltzaleak, aldiz, 1914ko *Euzkadi* aldizkarian Urkixo-Campion, hizkuntza den bezainbatean, eskuin muturrekoak zirela zioen, jeltzaleen berrikuntzak onartzen ez zituztelako (Villasante, 1970, 120). Heinz Kloss alemaniar soziolinguistaren terminologia erabilita, euskara genetikoki “*Abstandsprache*” edo aparteko hizkuntza baldin bada, euskaltzale gehienek are apartekogo egin nahi zuten, “*Ausbau*” edo bereizketa lanaraen bidez (Zalbide, 2003b). Krutwigek, aldiz, euskarak europar hizkuntzekin harremana nabarmendu ez ezik, indartu ere egin nahi zuen. Deigarri da zenbat zor dion haren diskurtsoak Urkixori (cf. 1919a, 421; 1919b, 171-172) (Zalbide, 1988, 393). Karlista aberatsarekin izan zuen harremana Azkuerekin izan zuena bezain estua ez izan arren, ideien arloan badirudi asko jaso zuela, aitzitik. Krutwigen bideak, kultur eremuen difusionismoaren ildotik, euskara europar mendebaldeko hizkuntzekin lotzenago zuen. Haatik, Klossen *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950* (1952) liburua ez zuen ezagutzen (cf. Zalbide, 2003b). Hamar bat urte ondoren, ordea, gogo beraz bereganatuko ditu alemaniar soziolinguistaren irizpideak. *Egan* aldizkarian argitaratutako “*Euskararen ethorkizuna*” artikuluan legez. Euskal Herrian inork ez zekikeen Kloss nazismoak erakarririkoa linguista zenik (Eusko Ikaskuntzaren Artxiboa, Manuel Irujo funtsa, Krutwigen gutuna Irujori, 1961-02-20/21) (Zuazo Zelaieta, 1988, 16, 345, 356-358) (Hutton, 2002, 144-187, 201) (Zalbide, 2011, 142).

Krutwigek ordurako hamar urte zeramatzan erbestean eta laster argitaratuko zuen *Vasconia* (1963), liburu nabarmena ezker abertzalearen eta ETAREN historian (Sarrailh de Ihartza, 2006). Barnealdean bizi zeneko posibilismoa bazterrera utzita, Klossen lanean argudioak bilatuko ditu espainiar nazio-estatuari aurka egiteko (1962, 19-20). Mitxelena, Eganen zuzendari eta euskara batuak sortutako zurrumbilotik, Klossen ideiak baliatzen hasiko da 1970eko hamarkadan, euskara babesteko politika baten bila (2011a, 104, 140; 2011c, 171) (Torrealdai eta Murua Uria, 2009, 83-84). Krutwigek, ordea, begitan hartutako Orixeren *Euskaldunak* (1950) gutxiesteko erabiliko du Klossen irizpidea. Hizkuntza indarberritzeko, epopeia handiaren eragin mugaz ohartuta egon arren, halako lan bati ekingo dio Espainiako Trantsizioan (1979) (cf. Zalbide, 2003b). Erbestetik itzulia zen eta ETAREN militantzia alde batera utzita. Euskaltzaindiak literatur batzordea sortu zuenean, buru izendatu zuten. Eusko Jaurilaritza eratu berriko lehendakariari gutuna idatzi zion, euskararen egoera hondagarria salatzeke. Euskal abertzaletasunak literatur estandarri eman behar zion garrantziaz eta eredu hori lortzeko bide elitistaz Jaurilaritza jabe zedin, Fishmanengan eta Otto Friedrich Bollnow filosofo-pedago-goarengan oinarritu zen (1981).

Nolanahi den, Krutwigek gerraondoan gehien aipatzen zuen egilea Dauzat frantsesa da zalantzarik gabe (1986, 18, 26-27, 29) (Sarrailh de Ihartza, 2006, 64) (Ibarzabal, 1979, 53). Klosssek erabilitako “kultur hizkuntz” kontzeptua orobat artean ezezaguna zitzaion eta gertuago zegokeen Urkixoren “*lengua de civilización*”etik, hizkuntzen arteko lehia-ekin aski lotua (1919b, 173). Adiera hori jasoko du, “*zivilizazinoko hizkuntza landu*” gisa, Krutwigen eraginez, Villasantek Euskaltzaindiko sarrera hitzaldian (1952, 93, 97). Guztiak Meilleten “*langue de civilisation*”etik datoz azken finean (cf. Zalbide, 2003b). IMG betean, zibilizazio hizkuntza zer zen ikusteko, Meilleten *Les langues dans l'Europe nouvelle* (1918) liburura jo behar dugu. Zibilizazio hizkuntza nazio politikoki beregainarekin lotutako hizkuntza zen. Eta zibilizazioa, berriz, modernitatearen egitasmoa: eurozentrismoa, nazio-estatu, kapitalismoa, industrializazioa, etc. Frantses eskolako zibilizazio adiera hori aleman hizkuntzalaritzaren ikuspegiari kontrajarri nahi izan zion Meilletek (Cohen, 1978, 121) (cf. Azurmendi, 2007a) (cf. Rafanell, 2011). Meillet Légion d'honneur-eko komandantea, ideologikoki errepublikano kontserbadorea eta frantses abertzalea baitzen, hizkuntza gutxituen mailaz goratzearekiko kritikoa. Hala ere, Meilleten burges elitismo, are aristokratismo, kulturalista erakargarri zitzaiokeen Krutwig hirikumeari (cf. McColl Millar, 2006). Zibilizazio hizkuntzaren kontzeptua, Meilleten

Krutwigek ordurako hamar urte zeramatzan erbestean eta laster argitaratuko zuen *Vasconia* (1963), liburu nabarmena ezker abertzalearen eta ETAREN historian (Sarrailh de Ihartza, 2006). Barnealdean bizi zeneko posibilismoa bazterrera utzita, Klossen lanean argudioak bilatuko ditu espainiar nazio-estatuari aurka egiteko. Mitxelena, Eganen zuzendari eta euskara batuak sortutako zurrumbilotik, Klossen ideiak baliatzen hasiko da 1970eko hamarkadan, euskara babesteko politika baten bila.

**Frantses eskola
soziolinguisti-
koaren kritika
2MGren ondoren
etorriko da,
Mirande-
Txillardegi-Mitxe
lenaren eskutik.
Darabilgun
euskara batuaren
gurasoengandik,
alegia. Dena
dela, erbesteko
Krutwig ere
iturri bila
zebilan, eta
Klossengan
aurkitu zuen
bidea 1960ko
hamarkadan.**

eskolako kide guztiek emandako adieraren arabera, frantsesari eta kolonialismoari hertsiki lotua izango da, eta deskolonizatze garaian “kultur hizkuntza”k ordezkatu beharko du frankofonian (Suso López eta Fernández Fraile, 2008). Dauzatek ere adiera soziopolitiko gordin hori jaso eta 2MGn garatu zuen, Meilleten liburuaren eguneratzea izan nahi zuen lanean: “*Ce qui domine l’histoire linguistique de l’Europe depuis le début du moyen âge, c’est l’émergence progressive des langues de civilisation qui ont été, d’une part l’expression d’une littérature plus ou moins brillante, d’autre part l’organe administratif, judiciaire, puis scolaire et didactique d’un grand État*” (1940, 09-10). Krutwigen kultur hizkuntza, beraz, Frantziako hizkuntzalaritza eskolaren zibilizazio hizkuntzarena zen artean. Kontuan har bedi, nahiz eta gutxiago erabili, Meilletek zibilizazio eta kultur hizkuntza parekatzen zituela (McColl Millar, 2006).

5. ONDORIOAK

Gerra Zibil aurreko euskalgintzaren testuinguruarekiko etena politikoki erabatekoa zen eta Krutwigek asmo berritzaileak zekartzan 1940ko hamarkadan. Hala ere, nabariak dira mende hasierarekiko jarraitutasun hariak. Bereziki Meilleten hizkuntzalaritza eskolaren ekarpen soziologikoak izan duen erabileran, Euskaltzaindiaren sorreratik hasi eta Krutwig-Villasanterengana igaro arte. Frantses eskola soziolinguistikoaren kritika 2MGren ondoren etorriko da, Mirande-Txillardegi-Mitxelenaren eskutik. Darabilgun euskara batuaren gurasoengandik, alegia. Dena dela, erbesteko Krutwig ere iturri bila zebilen, eta Klossengan aurkitu zuen bidea 1960ko hamarkadan. Espainiako Trantsizioaren atarian, ezkerreko aldizkarietan (*Anaitasuna, Zabal, Hitz, Zehatz...*) idazten zuen belaunaldi abertzale gazteak zeharo baztertuko du hizkuntzalaritza soziologiko zaharra. Alde batetik, hizkuntza gutxituekiko erakusten zuen jarrera baztertzaleagatik, baina baita haien ikuspegi marxista asebetetzen ez zuelako ere. Horren ordez, AEBko eta katalan soziolinguistika (artean bereziki Ninyoles) barneratzen hasiko da. Dena dela, ezin da ahaztu Italiako ekarpen ezberdinek (Terracini, Rossi-Landi) edo Calveten gisako frantses antikolonialistak izan zuten sona. Poliki-poliki berariazko euskal soziolinguistikaren lantzeari ekingo zaio, Franco diktadorea hiltzear zela, Txepetx-Siadeco-ren eskutik, maila terorikoan nahiz aplikatuan. ●

BIBLIOGRAFIA

- Aduriz, J. A., [et al.], 1972, Gure ikastola, Oñate: Editorial Franciscana Aránzazu.
- Altube'tar, S., 1920-1921, "Altube'tar Seber euskaltzain berriak, bere sarrrerako egunean, Bilbo'n lotazilla'ren 28an irakurritako lana", *Euskera*, 1 (1920-1921), 3-49.
- Altube'tar, S., 1923, "Euskal-itz barijak: eurok eraltzeko, erderaak zetara lagun egin bear deuskuen", in *Eusko-Ikaskuntza*, 1923, *Tercer Congreso de Estudios Vasco: recopilación de los trabajos de dicho congreso celebrado en Guernica del 10 al 17 de setiembre de 1922, acerca de temas de lengua y enseñanza*. San Sebastián: Imprenta de la Diputación de Guipúzcoa, 78-93.
- Altube'tar, S., 1933, "La vida del euskera: divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa", *Euskera*, 4 (1933), 299-397.
- Altube'tar, S., 1936, "Más sobre la vida del euskera: barriro euskeraren bizitzari buruz", *Euskera*, 1-4 (1936), 1-192.
- Altube, S., 1949, "La unificación del euskera literario", *Eusko-Jakintza*, 2-3 (1949), 181-204.
- Altzürükü, 1974, "Euskadiko gataska linguistikoaren aurrean", *Zabal*, 10 (1974), 30-35.
- Anaitasuna, 1972, "Liburu berriak", *Anaitasuna*, 229 (1972-02-30), 4.
- Aracil, L. V., 1982, *Papers de sociolingüística*. Barcelona: Edicions de la Magrana.
- Aracil, L. V., 1983, *Dir la realitat*. Barcelona: Lluís V. Aracil.
- Azurmendi, M. J., 1976, "Algunos aspectos sociolingüísticos del bilingüismo", *Mundaiz*, 5 (1976), 1-7.
- Azurmendi, J., 2007a, *Volksgeist = Herri gogoa: ilustraziotik nazismora*. Donostia: Elkar.
- Azurmendi, J., 2007b, *Humboldt: hizkuntza eta pentsamendua*. Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea.
- B. O., 1975, "Linguistique et colonialisme. Louis-Jean Calvet", *Zabal*, 1[?] (1975), 46-47.
- Badia i Margarit, A. M., 2006, "Sociolingüística homogènia i comportaments idiomàtics varis", in *Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit*, 2006, *Cap a on va la sociolingüística?*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 13-49.
- Bilbao, J. R., 1981, "Jon Juaristirekin hizketan", *Anaitasuna*, 415 (1981), 28-33.
- Blanc, J. F., 2010, "La Geografia fonetica d'una region d'Auvèrnha Bassa", in *Dauzat, A., 2010, Géographie phonétique d'une région de la Basse-Auvergne*. París: Institut d'Estudis Occitans, 4-7.

- Boutet, J., 2011, "Histoire de la sociolinguistique en France", in Gasquet-Cyrus, M. et al., 2011, *Pour la (socio) linguistique: [pour Louis-Jean Calvet]*. Paris: L'Harmattan, 59-75.
- Calvet, L.-J., 2003, "Reflections on the origins of sociolinguistics in Europe", in Paulston, C. B. eta Tucker, G. R., 2003, *Sociolinguistics: the essential readings*. Malden: Blackwell, 17-24.
- Calvet, L.-J., 2005, *Lingüística y colonialismo: breve tratado de glotofagia*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- Cardone, A., 1996, "Benvenuto Terracini", in Giovanardi, D. eta Stammerjohann, H., 1996, *I Lettori d'italiano in Germania: Convegno di Weimar, 27-29 aprile 1995: atti della sezione storica*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 81-89.
- Cohen, D., 1985, "Langage et société", in *Hommage a Marcel Cohen*. Paris: Université de la Sorbonne Nouvelle, Service des Publications, 71-79.
- Cohen, M., 1978, *Matériaux pour une sociologie du langage: I*. Paris: François Maspero.
- Conill, J. L., 2001, "La noció de "conflicte lingüístic" segons Benvenuto Terracini", in Massot i Muntaner, J., 2001, *Estudis de llengua i literatura catalanes XLII: miscel·lània Giuseppe Tavani, volumen 1*. Barcelona: L'Abadía de Montserrat, 287-313.
- Dauzat, A., 1917, *La philosophie du langage*. Paris: Ernest Flammarion.
- Dauzat, A., 1940, *L'Europe linguistique: les éléments constitutifs d'une nation: les groupes de langues: évolution et luttes: la situation linguistique des différents états: le problème des minorités*. Paris: Payot.
- Dauzat, A., 1946, *La vida del lenguaje: evoluciones de los sonidos y de las palabras, fenómenos psicológicos, fenómenos sociales, influencias literarias*. Buenos Aires: El Ateneo.
- Echaide, A. M., 1966, "Regresión del vascuence en el valle de Esteribar (Navarra)", in Maluquer de Motes, J., 1966, *Problemas de la prehistoria y de la etnología vascas: IV Symposium de Prehistoria Peninsular*. Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana, 257-259.
- Echaide, A. M., 1968, *Castellano y vasco en el habla de Orio: estudio sobre la lengua tradicional e importada*. Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana.
- Eguzkitza, A., 1977, "Askatasun tragikoa edo idazle jator baten bizietatik hilkera", *Anaitasuna*, 353 (1977-12-15), 26-28.
- Eguzkitza, A., 1978, "'Euskararen ideologiak" delako saioaz kritikoki", *Zehatz*, 2 (1978), 7-16.
- Erize Etxegarai, X., 1997, *Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa (1863-1936): soziolinguistika historikoa eta hizkuntza gutxituen bizitza*. Iruña: Nafarroako Gobernua, Hezkuntza eta Kultura Departamentua.

- Estornes Zubizarreta, I., 1983, *La Sociedad de Estudios Vascos: aportación de Eusko-Ikaskuntza la Cultura Vasca (1918-1936)*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Etxebarria, J. M., 1986, "Euskal Herriko atlas linguistikoaren historia-rako", *Euskera*, 31 (1986, 2), 375-412.
- Etxebarria Arostegui, M., 2000, *Principios y fundamentos de sociolingüística*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua.
- Euskaltzaindia, 1978, *Euskararen liburu zuria*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Euskaltzaindia, 1979, *Hizkuntz borroka Euskal Herrian*. Arrasate: Lan Kide Aurrezkia.
- Falcón, X., 1998, *Lluís Aracilen idazlan hautatuak*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea, 7-13.
- Fundación Juan March, 1973, "Cambio de Director Gerente en la Fundación", *Boletín Informativo de la Fundación Juan March*, 17 (1973), 274-281.
- García Isasti, P., 2004, *La España metafísica: lectura crítica del pensamiento de Ramón Menéndez Pidal (1891-1936)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Goenaga, P., 1975, "Bilinguismoa dela eta zenbait gogoeta", *Zeruko Argia*, (1975-03-30), 3.
- Goia, J., 1975, "Zer ari da gertatzen Katalunian?", *Anaitasuna*, 292 (1975-02-28), 1, 16.
- Gorrotategi, J., 2001, "Aurkezpena", in Meillet, A., 2001, *Metodo konparatzailea hizkuntzalaritza historikoan*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua, 9-12.
- Hurch, B. eta Kerejeta, M. J., 1997, *Hugo Schuchardt-Julio de Urquijo: correspondencia (1906-1927)*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea, Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Hutton, C., 2002: *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue Fascism, Race and the Science of Language*. London: Routledge.
- Ibarzabal, E., 1979, "Ayer y hoy de Federico Krutwig", *Muga*, 2 (1979), 50-68.
- Intxausti, J., 1970, "Un pueblo, un idioma", *Aránzazu*, 474 (1970), 22-26; eta *Aránzazu*, 475 (1970), 5-9.
- Intxausti, J., 2007, "Joanes Etxeberri egitasmoa (2007-2008): euskararen historia sozialerako proiektua: EHS", *Euskera*, 52 (2007, 1), 239-276.
- Iztueta, P., 1991, *Orixe eta bere garaia*. Donostia: Etor.
- Iztueta Armendariz, P., 2001, *Erbesteko euskal pentsamendua: bi belaunaldikoen lekukoak: "Euzko-gogoa" eta "Zabal"*. [Donostia]: Utrisque Vasconiae.
- Iztueta Armendariz, P., 2003, "Sabino Arana eta bere eragina euskal pizkundean", *Euskera*, 48 (2003, 2), 849-930.

- Jordá, E., 1997, "Escritos vasconianos", *Musiker*, 9 (1997), 107-138.
- Kintana Goiriena, J., 2008, *Intelektuala nazioa eraikitzen: R.M. Azkueren pentsaera eta obra*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Klippi, C., 2010, *La vie du langage: la linguistique dynamique en France de 1864 à 1916*. Lyon: ENS Éditions.
- Krutwig, F., 1962, "Euskararen ethorkizuna", *Egan*, 20 (1962), 19-33.
- Krutwig Sagredo, F., 1979, *Mikelditarrak: euskal errankaria hamaika irazkietan eta bederatzi bilbetan*. San Sebastián: Ediciones Vascas.
- Krutwig, F., 1981, "Euskal Akadêmiaren "Literatur Batzordearen" (kultur dêmiurgoen Saila)", *Euskera*, 26 (1981, 2), 799-836.
- Krutwig Sagredo, F., 1986, "Hirur hitzaldi eta izkribu bat", *Egan*, 39 (1986), 9-50.
- Krutwig Sagredo, F., 1991, *Bilbao de los años cuarenta: en torno a Blas de Otero y Resurrección Mª de Azkue*. Bilbao: s.n.
- Lafon, R., 1979, "Euskaltzaindian Sartze Itzaldia", in *Gernika*, t. 2, n. 13. San Sebastián: Ediciones Vascas, 2-5.
- Larrea, T., 1983, "Soziolinguistikaz Euskal Herrian", *Zutabe*, 3 (1983), 130-140.
- Larronde, J.-C., 2003, "Histoire du VIIIème Congrès d'Etudes Basques: Bayonne, Ustaritz, 1954", in *Eusko Ikaskuntzaren VIII. Kongresua (8. 1954. Baiona, Ustaritz)*. Donostia-San Sebastián: Eusko Ikaskuntza, 13-39.
- Leskudarra, H., 1974, "Euskara zertarako? Bilinguismoa?", *Hitz*, 1 (1974), 37-38.
- Maluquer de Motes, J., 1966, *Problemas de la prehistoria y de la etnología vascas: IV Symposium de Prehistoria Peninsular*. Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Institución Príncipe de Viana.
- Majuelo, E., 2011, *La idea de historia en Arturo Campión*. Donostia: Eusko Ikaskuntza.
- Martinet, A., 1993, *Mémoires d'un linguiste: vivre les langues*. Paris: Quai Voltaire.
- McColl Millar, R., 2006, "On the cusp: Antoine Meillet as a sociologist of language", in Love, N., 2006, *Language and history: integrationist perspectives*. London ; New York: Routledge, 99-119.
- Meillet, A., 1918, *Les langues dans l'Europe nouvelle*. Paris: Payot.
- Meillet, A., 1920, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. Paris: Librairie Hachette.
- Meillet, A., 1929, "Une enquête linguistique universelle", *RIEV*, 20 (1929, 1), 1-5.
- Meillet, A. eta Cohen, M., 1924, *Les langues du monde*. Paris: Edouard Champion.

- Michelena, L., 2011a, *Obras completas, vol. II: lingüística general*. Donostia-San Sebastián: Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia, Vitoria-Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Michelena, L., 2011b, *Obras completas, vol. X: norma y unificación de la lengua: historia de la vascolología: presente y futuro de la vascolología: reseña de gramáticas, métodos y diccionarios*. Donostia-San Sebastián: Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia, Vitoria-Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Michelena, L., 2011c, *Obras completas, vol. XIV: escritos autobiográficos y literarios: traducciones: actualidad política y cultural: entrevistas: crítica de cine: cuestiones históricas y culturales*. Donostia-San Sebastián: Julio Urkixo Euskal Filologia Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia, Vitoria-Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Mokoroa, J.-M., 1971, *Lengua vasca de hoy y de mañana: ocho respuestas al cuestionario de la II Semana de Antropología Vasca*. San Sebastián: Añamendi.
- Morpurgo-Davies, A., 1988, "Meillet, Greek and the Aperçu", in *Histoire Épistémologie Langage*, 10 (1988, 2), 235-252.
- Muxika, J. A., 1975, "Diglosia eta bilinguismoa", *Zeruko Argia*, (1975-12-14), 12.
- Murua Uria, I., 2010, "Joseba Intxaustiri elkarrizketa", *Jakin*, 180 (2010), 35-99.
- Ninyoles, R. L., 1989, *Estructura social i política lingüística*. Alzira: Edicions Bromera.
- Odriozola, J. M., 1992, *Gerraurreko gizarte-hizkuntzalaritza Euskal Herrian*. Bilbao: Udako Euskal Unibertsitatea.
- Odriozola, J. M., 1992-1993, "Koldo Mitxelena-ren ekarpena soziolinguistikaren arloan", *RIEV*, 37 (1992, 2), 393-420; eta *RIEV*, 38 (1993, 1), 73-106.
- Odriozola, J. M., 1993, *Soziolinguistikaren atarian*. Bilbao: Euskaltzaindia: Bilbao Bizkaia Kutxa.
- Odriozola, J. M., 2000, "Euskal soziolinguistikaren branka", in Ormaetxea, T., 2000, *Txillardegi lagun-giroan*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea, 283-295.
- Odriozola, J. M. eta Esnaola, I., 2000, "Non dago euskaldungoaren gorakada?", *Bat*, 35, 115-124.
- Orixe, 2006, *Gutunak (1917-1961)*. Donostia: Utriusque Vasconiae.
- Ortiz de Pinedo, A., 2011, *Euskal literatura "Gernika" aldizkari liberalean (1945-53)*. [S. I]: Erroteta.
- Peillen, T., 1998, "Euskararen lekua Iparraldeko antolakuntza eta legetan", *Eleria*, 3 (1998), 51-60.

- Peiró Martín, I. eta Pasamar Alzuria, G., 2002, *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos (1840-1980)*. Madrid: Ediciones Akal.
- Rafanell, A., 2011, "Catalán y occitano sobre el mapa", in Sagarna, A., Lakarra, J. eta Salaberri, P., 2011, *Pirinioetako hizkuntzak: lehena eta oraina*. Bilbo: Euskaltzaindia, 207-223.
- Sánchez Carrión, J. M., 1972, *El estado actual del vascuence en la provincia de Navarra (1970): factores de regresión: relaciones de bilingüismo*. Pamplona: Institución Príncipe de Viana.
- Sánchez Carrión "Txepetx", J. M., 1974a, "Bilingüismo, disglosia, contacto de lenguas", *Anuario del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo*, v. 8 (1974, 1), 3-80.
- Sánchez Carrión "Txepetx", J. M., 1974b, "La aportación vasca al Atlas Lingüístico de Europa", *Fontes Linguae Vasconum*, 18 (1974), 343-352.
- Sarasua, J., 1997, *Biziaren hizkuntzaz: Txepetxekin solasean*. Bilbo: Zenbat Gara.
- Sarrailh de Ihartza, F., 2006, *Vasconia*. Bilbo: Herritar Berri.
- Setälä, E. N., 1920, *La lutte des langues en Finlande*. Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion.
- Siadeco, 1977, *Estudio socio-lingüístico del euskara, V. 1. La regresión del euskara, proceso de sustitución lingüística*. S.l.: s.n.
- Sudupe, P., 2011, *50eko hamarkadako euskal literatura: I. hizkuntza eta ideologia eztabaidak*. Donostia: Utriusque Vasconiae.
- Suso López, J. eta Fernández Fraile, M. E., 2008, "Aux origines de la francophonie : La notion de "langue de civilisation""", *Documents pour l'histoire du français langue étrangère et seconde*, 40-41 (2008), 77-100.
- Tabouret-Keller, A., 2009, "Une lecture en 2008 de "Pour une sociologie du langage" (1956)", in *Langage & société*, 128 (2009), 55-75.
- Terracini, B., 1951, *Conflictos de lenguas y de cultura*. Buenos Aires: Ediciones Imán.
- Torrealdai, J. M. eta Murua Uria, I., 2009, *Euskaltzaindia: ekin eta jarrai*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Tovar, A., 1968, *Lo que sabemos de la lucha de lenguas en la península ibérica*. Madrid: Gregorio del Toro.
- Txillardegui, "Diglosia eta bilingüismoa", *Zeruko Argia*, (1976-10-24), 29.
- Txillardegui, 2004, *Euskararen aldeko borrokan: euskalgintza eta euskalaritzako idazlan hautatuak, 1956-1983*. Donostia: Elkarlanean.
- Urquijo, J. de, 1910, "¿Retrocede el vascuence?", *RIEV*, 4 (1910, 1), 137-138.
- Urquijo, J. de, 1919a, "Estado actual de los estudios relativos a la lengua vasca", in *Eusko-Ikaskuntza, 1919, Primer Congreso de Estudios Vascos: recopilación de los trabajos de dicha asamblea, celebrada en la Universidad*

- de Oñate del 1 al 8 de septiembre de 1918, bajo el patrocinio de las Diputaciones Vascas. Donostia: Eusko Ikaskuntza, 403-427.
- Urquijo, J. de, 1919b, "Lengua internacional y lenguas nacionales, el "euskera" lengua de civilización", *RIEV*, 10 (1919, 2), 164-180.
- Velez de Mendizabal, J. M., 2000, *Sebero Altube (1879-1963)*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia.
- Vendryes, J., 1921, *Le langage: introduction linguistique à l'histoire*. Paris: Renaissance du livre.
- Villasante-Kortabitarte, A., 1952, "Literatur-euskara laphurrartarr klassikoaren gain eratu", *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, 8 (1952, 1-2), 91-119, 259-298.
- Villasante, F. L., 1954, "El estudio del euskera en nuestra carrera", *Canabria Franciscana*, 20 (1954), 138-147.
- Villasante, F. L., 1970, *Hacia una lengua literaria común*. Oñate: Ed. Franciscana Aranzazu.
- Villasante, L., 1972, "Euskeraren egoera Nafarroan", *Aránzazu*, 501 (1972), 364-365.
- Villasante, L., 1975, "Gure egoera eta lanen kontu errendatzea: datorren urte bikoari begira", *Euskera*, 20 (1975), 461-469.
- Villasante, A. L., 1988, *Euskararen auziaz*. S.I.: s.n.
- Weinreich, U., 1996, *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera.
- Yrizar, P., 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, t. I. [Donostia]: Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala.
- Zalbide, M., 1988, "Mende-hasierako euskalgintza: urratsak eta hutsuneak", in II. Euskal Mundu-Biltzarra, 1988, *Euskara Biltzarra: II. alea: hizkuntza eta gizartea*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 389-412.
- Zalbide, M. 2003a, "Hendai-Hondarribietako biltzarrak: XX. mendeko hizkuntz plangintzaren iturburu", in Zalbide, M. et al., 2003, *Sabino Arana Kultur Elkargoa: Jardunaldiak (2001): Euskaltzaleen Biltzarraren mendeurrena*. Bilbo: Sabino Arana Kultur Elkargoa, 1-134.
- Zalbide, M. 2003b, "Ahuldutako hizkuntza indarberritzea: teoriak zer dio?" in Erabili.com: Azpeitiko Euskara Patronatua, (2003-07-07) [URL: http://www.erabili.com/zer_berri/muinetik/1056974834]
- Zalbide, M. 2010, "Hizkuntza-soziologiaren ibilia gurean", *Bat*, 77 (2010, 4), 27-55.
- Zalbide, M. 2011, "Diglosiaren purgatorioaz: teoriatik tiraka", *Bat*, 79-80 (2011, 2-3), 13-152.
- Zehatz, 1978, "Ihartzatar Heiko Sagredo-rekin elkarriketan", *Zehatz*, 3-4 (1978), 117-125.

Zuazo Zelaieta, K., 1988, *Euskararen batasuna*. Bilbao: Euskal Herriko Unibertsitatea, Euskaltzaindia.

OHARRAK

1. Artikulu hau 2012ko Hausnartu sariketara aurkeztutako idazlan luzeagoren egokitza-pena da. Eskerrak eman nahi dizkiet Soziolinguistika Klusterrari eta HABE liburutegikoei. Era berean, lan hau Patxi Hipolito zenari eskaini nahi nioke bihotzez.

2. Cohenen *Pour une sociologie du langage* (1956) liburuak hizkuntzalari estrukturalisten eta arerio politikoen kritika latzak jaso zituen. Ondorioz, gauzatu edo jarraipenik gabeko egitasmotzat jo liteke saio hura (Cohen, 1985) (Tabouret-Keller, 2009) (Boutet, 2011).

3. Altubek orobat Saussure aurreko frantses hizkuntzalari naturalistak baliatzen ditu, hala nola, Abel Hovelacque eta Arsene Darmesteter (Klippi, 2010, 122-132, 241-247). Hovelacque, ezkerreko politikari errepublikanoaz gain, Paul Broca-Julien Vinsonen lankide eta okzitaniera-katalanaren mapagilea izan zen. Euskaragatik Bonaparterekin eta bereziki Campionekin izandako eztabaidan, nabarmen agertzen da hiztun gutxituekiko destaina (Zalbide, 2003a, 27) (Rafanell, 2011) (Majuelo, 2011, 158-159, 162-163).

4. Krutwigek Villasante zein astunki ideiaz hornitu zuen ikusteko, ezin argigarriagoak dira 1950-52 artean idatzi zizkion gutunak (Sudupe, 2011, 227-228). Adibidez, aipu sorta bat bidali zion zerabilten literatur hizkuntzaren hautua indartzeko (Azkue Bibliotekaren Artxiboa, Krutwigen gutunak Villasanteri, 1951-07-04 eta 1951-10-08). Orain arte ikusi ditugun egileez gain, ohargarriak dira Karl Vossler eta Jules Marouzeau, hurrenez hurren bariazio soziolinguistikoak eta hizkuntz mailak aztertu baitzituzten (Cohen, 1978, 118-122, 141-142).

5. Benvenuto Terracini, besteak beste, Meillet izan zuen irakasle 1910-11n Parisen, eta bere burua frantses eskola petokotzat jotzen zuen. Ondoren Frankfurtarren aritu zen italiera irakurle, eta alemaniar hizkuntzalaritzaren eragina ere bazuen. Judua zelako 1941ean ihes egin behar izan zuen Italia faxistatik Argentinara, eta bertan idatzi eta argitaratuko du Mokoroak hizpide duen *Conflictos de lenguas y de cultura* (1951) liburua (Cardone, 1996, 81-89) (Etxebarria Arostegui, 2000, 17) (Conill, 2001, 287-313) (Zalbide, 2003b).

6. Dena dela, Txillardegi ETA marxista-leninista uztear zegoen orduan. Krutwig, ordea, *Brankaren* egile nagusietako bat, borroka armatu maoistaren bidetik ETAn sartuko zen berehala, bilakaera ideologiko harrigarriaren erakusgarri (Alvarez Enparantza, 1995, 256-265). Txillardegiren humboldtiar estrukturalismoak nahiz Krutwigen abertzaletasun iraultzaileak, Euskadiko Partidu Komunistaren zuzendaritzako Francisco Zalakainen gaitzespena jasoko dute (Azurmendi, 2007b, 284-299).

7. Mitxelenak *Egan* aldizkarian, nori eta Pio Barojari, egindako elkarriketan berariaz aipatu zuen Weinreich, euskararen hil kanpaia uxatzearren (2011c, 333). Katalan soziolinguistika eskolaren sortzaileek, aldiz, 1953ko liburu mugarrira hurrengo hamarkadan ezagutu zuten: 1962an Badiak, Georgetown University-ko egonaldian (2006, 28), eta 1964-65ean Lluís V. Aracilek, Madrilgo soldadutzan (1983, 149). Martinetek, ordea, Weinreichen lana gertu-gertutik jarraitu arren, bariazionimoa baino ez du kontuan hartuko. Gainera, Mitxelena-Weinreichen euskaldun-judutasuna asko nabarmentzen zituen, haien joerak (generatibismorantz, kasu) epaitzean (1993, 66-69, 127-128, 311-324) (cf., Odriozola 1992-1993). Aracilez den bezainbatean, badirudi 1976tik aurrera baino ez zela izango ezaguna Euskal Herrian, Siadeco-ko Iñaki Larrañagaren bidez (Odriozola eta Esnaola, 2000, 118-120) (cf. Falcón, 1998, 7).

8. “Decreto 1433/1975, de 30 de mayo, por el que se regula la incorporación de las Lenguas nativas en los programas de los Centros de Educación Preescolar y General Básica”, *Boletín Oficial del Estado*, 156 (1975-07-01), 14249-14250. Ondoren, Franco diktadore aguretuaren ordeztu, Joan Karlos printzeak sinatuko du Estatuko hizkuntza periferikoen erabilera arautzeko dekretua: “Decreto 2929/1975, de 31 de octubre por el que se regula el uso de las lenguas regionales españolas”, *Boletín Oficial del Estado*, 274 (1975-11-15), 23877.

9. Egileei dagokienez, ezizenak gorabehera, Baleren Bakaikoa, J. Juaristi, Patxi Santsinenea, A. Eguzkitza, J. M. Sanchez Carrion, J. Intxausti eta Beñat Oihartzabal ditugu tartean (Larrea, 1983). Oihartzabalek Calveten *Linguistique et colonialismen* (1974) iruzkin oro har positiboa egin zuen, liburuak euskararik ez aipatu arren. Intxaustik ere bereziki Calveten ikuspegi antikolonialista erabiliko du *Euskararen liburu zuriaren* atal politikoan, nahiz eta Maria Jose Azurmendi EUTGko irakaslearen atal soziolinguistikoa Ninyolesengan oinarritu zen erabat (Azurmendi, 1976) (*Euskaltzaindia*, 1978, 82-124, 616-650). Txillardegik berak, ESB alderdi sozialistaren kide zen garaian, Txepetxen eta Ninyoles-Azurmendiren artean, bigarren bidea hobetsi zuen, sendoago eta argiago zelakoan (Txillardegi, 1976).

10. Esanguratsua da Krutwigi esan omen ziona: *“Recuerdo que Julio de Urquijo me dijo una vez después de una reunión cuando paseábamos juntos: ‘¿Cómo puede ser que un hombre que tanto y tan provechoso trabajo ha efectuado, como es Don Resu, en cambio tenga tan poca idea científica!’”* (1991, 81).

11. Villasantek 1952ko sarrera hitzaldian *“aberi-hizkuntza”* erabiliko du Vendryes-Meilleten, *“langue commun”* edo *“lengua común”* en euskal ordezeko gisa (1952, 107) (cf. McColl Millar, 2006).